

Aydın Mədətoğlu
Oasımlı
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Əsl adı İsmayıl Ənvər olan məşhur Vitse-generalisimus Ənvər Paşa 6 dekabr 1882-ci ildə (bəzi mənbələrdə 23 noyabr 1881-ci il – A.M.) İstanbulda anadan olmuşdur. Atası Əhməd bəy, anası Ayşə xanımdır. Kiçik yaşında oxumağa yüksək həvəs göstərdiyindən 3 yaşında ibtidai məktəbə qeyd edilmiş, ardından Fateh İbtidai Məktəbində oxumuş, sonra hərbi Rüştiyyəni bitirərək hərbi Şahənə Məktəbinə daxil olmuşdur. Buradan məzun olduğundan sonra 1903-cü ildə Baş qərargah yüzbaşısı rütbəsi ilə Manastırdakı 13-cü Səyyar Top-

yük başarılar əldə etmişdir. Sultan II Əbdülhəmidin devrilməsi ilə "hürriyyət qəhrəmanı" kimi ad qazanan, italyanlara Trablus-qərdə ağır zərbə endirən Ənvər Bəy "Trablus qəhrəmanı" olaraq da tanınmış və əvvəlki şöhrətinə yeni şanlar qatmış, adı bütün İslam dünyasında böyük bir qəhrəman kimi anılmağa başlanmışdı. Daha sonra II Balkan müharibəsi dövründə Ənvər Bəyin komandanlığı ilə süvari qüvvələri 22 iyul 1913-cü ildə dörd aya yaxın düşmən istilasından qalan Ədirnəni azad etmiş və bununla da "Ədirnənin qurtarıcısı" adını qazanmışdı. Böyük Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cəbbarlı məs-

qanistanda, Quzey Afrikada Ənvər Bəyin adını duymayan kimsə qalmamış, qəzet, jurnal və təqvimlərdə çıxan şəkilləri böyük bir sayqı ilə divarlara asılmağa başlanmışdı.

Ənvər Bəyin 4 yanvar 1914-cü ildə üç rütbə birdən yüksəldilərək Paşa (General – A.M.) kimi Müdafiə Naziri təyin edilməsindən sonra Türkiyədə ordunun dəstəyi ilə “İttihad və Tərəqqi Cəmiyyəti” siyasi məsuliyyəti üzərinə almış, məmləkət istiqarına qovuşmuş, bir sıra islahatlar keçirilmiş, Ənvər Paşa tərəfindən bütün ordu başlıları gəncləşdirilmiş, gənc zabitlər milli ruhdla yetişdirilməyə başlanmışdı.

Çar Rusiyası belə ilk əvvəllər Ənvər Paşaya "Gələcəyin adamı nəzəri ilə baxmış, onunla mümkün olduğu qədər yaxın münasibətlər qurulmasına çalışmışdı" (MNO ser. III tom I, Moskva 1935, səh.85-89; Bax: Dr.Akdes Nimet Kurat, Türkiyə və Rusya, Ankara 1990, səh.230). Fəqət bütün bunlara baxmayaraq İ Dünya müharibəsi ərəfəsində Ənvər Paşanın Rusiyaya təklif etdiyi "Türk-Rus ittifaqı" adlı bəyanatı (9 bənddən ibarət bu geniş təfəssilatlı "Bəyanat" haqqında bax: Kurat, göstərilən əsəri, səh. 230-235). Rusiyanın İstanbuldakı hərbi atasesi general Leontev və

Ulu Turan səhidi

Quzey Azərbaycanın xilaskarı, vitse-generalisimus Ənvər Paşa

çu Alayına təyin edilmiş, daha sonra Bolqar, Rum və Alban çə-
tələrinə qarşı hərbi hərəkətlərdə
böyük başarılar göstərdiyindən
4-cü və 3-cü məcidi, 4-cü Osma-
ni nişanları və "Altın Ləyaqət"
medalı ilə təltif olunmuşdur. 13
sentyabr 1906-cı ildə minbaşı
rütbəsi almış, həmin ayda da si-
yasi fəaliyyətə qoşularaq "Os-
manlı hüriyyət Cəmiyyəti"nə 12-
ci üzv kimi qəbul edilmişdir. Bu
cəmiyyət mərkəzi Parisdə yerləş-
ən "Osmanlı İttihad və Tərəqqi
Cəmiyyəti" ilə birləşdikdən sonra
öz fəaliyyətini bu cəmiyyətdə da-
vam etdirmiş, daha sonra bu cə-
miyyətin aparıcı şəxslərindən bi-
ri olmuşdur.

1908-ci ildə sultan II Əbdülhəmid devrildikdən sonra “hürriyyət qəhrəmanı” adı alan, sonra bir müddət Berlin hərbi ataşesində, daha sonra isə müxtəlif yerlərdə çalışan Ənvər bəy sonra İstanbula qayıtmışdı. 1 dekabr 1911-ci ildə Eynüləmsurda hərbi qərgahını quraraq italyanlara qarşı aparılan müharibədə bö-

hur "Ədirnənin fəthi" əsərini məhz Ənvər Paşaya həsr etmişdir. Ənvər Bəy o dövrdə Türkiyənin ən çox sevilən, sayılan şəxsiyyəti sifətilə bir nəmrəli adamı olmuşdur. Ədirnənin – Osmanlı İmperatorluğunun bu ikinci mərkəzi şəhərinin geri qaytarılması I Balkan müharibəsindən məğlub və pərişan çıxan Türkiyənin yenidən canlanmasını və güclənməsini bütün dünya qarşısında isbat etmiş oldu. Ədirnə yenidən canlanan Türkiyənin simvolu, Ənvər Bəy də Türk millətinin çoxdan arzuladığı və gözlədiyi "Milli Qəhrəmanı", "Əzəmətli Boz Qurdu" idi.

“Hürrüyyət”, “Trablus” və nəhayət “Ədirnə” qəhrəmanı kimi Ənvər Bəyin adı o dövrdə yalnız Türkiyədə deyil, bütün Türk və İslam aləmində hörmətlə anılmış, onun adı bütün İslam və Qərb dünyasında yayılmış, Qazan elində, Türkünstanda, xüsusilə də Azərbaycanda o, “Milli Qəhrəman” kimi tanınmış, Şərinə məhənnilər qoşulmuş, Hindistanda, Əf-

heç də "Türk dostu" olmayan Türkiyədəki səfiri Giers tərəfindən təbii qəbul edilsə də Rusiyanın İstanbulu və Boğazları ələ keçirmək istəyən o zamankı 'kər və kər' dövlət adamları, xüsusilə, xarici işlər naziri Sazanov tərəfindən rədd edilmiş və beləliklə də sonda ən ağır zərbə Türkiyə və Rusiyaya dəymiş, qazanansa Qərbi Avropa nəhəngləri olan İngiltərə, Fransa və qismən də İtaliya olmuşdur.

I Dünya müharibəsi başlayan zaman Ənvər Paşa Türklük ordusunun və bütün Türklük xalqının ən böyük vətənsəveri kimi tanınırdı. Onun vətənpərvərliyindən, əxlaqi təmizliyindən və xüsusilə cəsarəti və qəhrəmanlığından heç kimsin şübhəsi yox idi. Onun bir Türklük milliyətçisi, İslam dini təəssübkeşi və müasirləri hamı tərəfindən qəbul və tədris edildi. Ənvər Paşanın şəxsinə bu üç cərəyan – Türklülük, İslamçılıq və Müasirlük bir vəhdət təşkil edirdi. Onun özü üçün isə Türklülük daha cazibədar idi. Bu

ideologiya o dövr Türkiyə və çar Rusiyasındakı Türk ziyalı gənclərinin idealına çevrilmişdi ki, bunun da vuran əli Osmanlı Türk ordusu və onun Ali Baş Komandanının (Ölkənin Ali Baş Komandanı Sultan idi – A.M.) müavini, hərbi Nazir, “İttihad və Tərəqqi Cəmiyyəti” Mərkəzi Şurasının üzvü Ənvər Paşa idi.

Ənvər Paşanın 9 bəndlik “Türk-Rus İttifaqı” adlı bəyanatı çar hökuməti tərəfindən rədd edildiyinə baxmayaraq, o, “Bəyanat”da nəzərdə tutulan bəndləri həyata keçirməyə başladı. Ənvər Paşanın ilk planı Qafqazdakı türk-Müsəlman əhalinin çar Rusiyası əsarətindən qurtulması idi. Bu işlə əlaqədar olaraq Ənvər Paşanın əmri ilə Osmanlı-Türk ordusundan III Ordu məhz bu vəzifəni yerinə yetirməli idi. Bu III Türk Ordusu rusların I Qafqaz Ordusuna, 4 erməni və 2 gürcü könüllülərindən ruslar tərəfindən təşkil edilmiş 6 minlik drujinalara qarşı vuruşmalı idi.

Ənvər Paşanın özü Müdafiə Naziri olmasına baxmayaraq bu qüvvələrə qarşı vuruşmaq üçün o, III Ordunun komandanlığını da öz üzərinə götürmüş, fəqət Sarıqamış savaşındakı rus ordusuna məğlub olmuşdu. Sarıqamış məğlubiyyətinə baxmayaraq Ənvər Paşa ruhdan düşməmiş, öz əmisi Xəlil Paşanın əmrində olan 37 və 38-ci tümənləri jandarma qüvvələri ilə bərabər Güney Azərbaycana göndərmiş və Xəlil Paşa da Təbrizi tutaraq Həmədana qədər irəliləmiş, rusları saxışdırıb Güney Azərbaycan ərazilərindən çıxarmış və beləliklə də Ənvər Paşa "Türk ellərini fəth" etmə planının bir qismini gerçəkləşdirmişdi.

Rusiya da bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsiylə Türkiyə müəyyən qədər çar Rusiyasından qurtuldu. Qafqaz cəbhəsində Türk ordusu yenidən canlandı və

beləliklə də Ənvər Paşanın "Turançılıq" siyasətini yürütməsi üçün əlverişli şərait yaranmış oldu. "Brest-Litovsk Müqaviləsi" ilə Türkiyə Rusiya qarşısında müəyyən şərtlər qoymuşdu ki, bu şərtlərdən biri də Ənvər Paşa tərəfindən irəli sürülən Türkiyəyə bitişik Qafqaz ərazisində böyük bir "İslam Dövləti"nin qurulması və Rusiya imperiyasındakı bütün müsəlman Türklərin Osmanlı-Türk dövlətinin himayəsi altına keçməsi idi. Yeni yaranacaq bu "İslam Dövləti" Rusiya ilə Türkiyə arasında bir tampon dövlət rolunu oynayacaqdı. Bu dövlətə Azərbaycan və Dağıstan da daxil olması nəzərdə tutulmuşdu. Bu tələblərə Rusiya və müttəfiqləri ilə yanaşı hətta Türkiyənin guya müttəfiqi olan Almaniya da öz mənfəətləri baxımından qarşı çıxmış, ona görə də təklif qəbul edilməmişdi. Bunun əvəzində bolşevik Rusiyası tarixində ilk dəfə olaraq Rusiya müsəlmanlarının haqlarını tanımağa və onların Türkiyəyə sərbəst gedishinə heç bir maneə törətməyəcəyinə söz vermişdi. Bu sülh müqaviləsi bir "Zəfər vəsiqəsi" sayılmış, Türkiyə çar Rusiyası tərəfindən işğal edilən şərqli Anadolunu, Qars, Ərdəhan və Batum sancaqlarını geri almağa müvəffəq olmuşdu.

Bütün bunlar Rusiyada Türkçülük ruhunu daha da gücləndirmiş, Türkiyənin Rusiyaya təyin edilən o dövrkü səfiri Qalib Kamal bəy Peterburq müəslmanları qarşısında geniş bir nitq söyləyərək (Nitqin və səfirin xatirəsinin mətni üçün bax: Dr. Kurat, göstərilən əsəri, səh.426-427) Ənvər Paşanın hədiyyəsi olan nəfis bir xalça və qiymətli bir "Quran" əlyazmasını Peterburq imamına təqdim etməsi Türkiyə hökumətinin Rusiya müəslmanlarına dəstəyinin təzahürü idi...

(ardı gələn sayımızda)

Oxu, oxut, abune ol!